

Motiv onog divljeg Drugog u franko-kanadskoj ženskoj prozi iz 1930-ih

Paprašarovski, Marija

Source / Izvornik: **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2019, 51, 109 - 117**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:702680>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Motiv onog *divljeg* Drugog u franko-kanadskoj ženskoj prozi iz 1930-ih

Svjesni smo životinje u sebi, koja se budi u mjeri u kojoj naša viša narav drijema. Ona je gmizava i puštena te se može bit ne dâ posve izgnati; poput crva što, čak i za života i u zdravlju, nastavaju naše tijelo. Možda se od nje možemo udaljiti, ali nikad i promijeniti joj narav.

Henry David Thoreau, *Walden*¹

UVODNA RAZMATRANJA

Prikazi netaknute divljine, djevičanskih šuma i bića koja ih nastanjuju zauzimaju istaknuto mjesto u kanadskom književnom imaginariju.² Lik “šumskog” čovjeka koji u ovom kontekstu upućuje na mit o dobrom divljaku nadahnjuje promišljanja vezana uz odnos čovjeka i prirode najčešće utemeljena na koncepciji koja podrazumijeva dvojčanu opreku civilizirano / necivilizirano. Tako ono *divlje* (necivilizirano) predstavlja ono Drugo koje pripada nekom različitom i nedokučivom poretku stvari koji se suprotstavlja civiliziranom svijetu. Iako ga to *divlje* Drugo izaziva i privlači, civilizirani čovjek ne može (i/ili ne želi) mu se posve približiti i možda ga zato nastoji ukrotiti, preobraziti, svesti na poznato, ukratko: civilizirati. U njegovu suodnosu s Drugim odražavaju se dva načina postojanja, jedan koji pripada “divljoj misli” i drugi, koji pripada “pitomjoj” misli. Prema tumačenju Claudea Lévi-Straussa, divlja misao nije misao divljih, nego misao u divljem, nepripitomljenom stanju (Lévi-Strauss 1962: 289) i kao takva opstaje i, štoviše, “prosperira” u nekim “neraskrčenim” sektorima društvenog života, a osobito u umjetnosti (*ibid.* 290). Trajno zanimanje za tu temu³ pokazuje se stoga kao

¹ Preveo Dinko Telečan, Zagreb, 2011, str. 147.

² Impozantan korpus radova u kojima se obrađuje tema dalekog sjevera potaknula je profesora s Québečkog sveučilišta u Montréalu (UQAM) Daniela Chartiera da 2003. osnuje međunarodni interdisciplinarni istraživački laboratorij (Le Laboratoire international d'étude multidisciplinaire comparée des représentations du Nord) u kojem istraživači poglavito iz sjevernih zemalja (Kanada, Skandinavija), ali i drugih (Francuska, Njemačka, Engleska, Španjolska), proučavaju imaginarij dalekog sjevera u književnosti, vizualnim umjetnostima, filmu.

Cf. <https://www.nord.uqam.ca/> i Chartier 2008.

³ Od pretpovijesti do suvremenog doba ono *divlje* Drugo općinjava zapadnjačkog čovjeka koji želi spoznati njegovu (ili svoju) pravu narav te ga tematizira u umjetničkim djelima od antike do danas: cf. Noacco & Duhem 2019.

neumorno traganje za onim što postoji onkraj granica poznatog (svjesnog), a opet kao dio nedjeljive cjeline ljudskog duha.

U ovom radu razmatra se motiv onog *divljeg* Drugog kako su ga iz perspektive ženskog umjetničkog senzibiliteta u svojim djelima obradile dvije franko-kanadske spisateljice iz 1930-ih. Riječ je o usporednoj analizi romana *Héliér, sin šuma* (*Héliér, Fils des bois*, 1930) Marie Le Franc i *Moj Divljak* (*Mon Sauvage*, 1938) Laure Berthiaume-Denault, u kojima se ispituje mogućnost kulturalnog povezivanja na primjeru ljubavnog para što ga čine zapadnjačka žena i kanadski “divljak”, odnosno tematizira se pitanje drugosti i zajedništva. Nakon pregleda povijesnih značajki i glavnih književnih strujanja tijekom 1930-ih u franko-kanadskoj književnosti, kao i recepcije spomenutih djela, analiziraju se stereotipi i ograničenja nametnuti usvojenim obrascima mišljenja unutar jedne kulture. U romanu Laure Berthiaume-Denault, suprotno onome što bi se očekivalo, lik Amerindijanca, obrazovan je i urban muškarac, ali prikazan i dalje kao arhetip divljaka koji istodobno intrigira i plaši. Junakinja romana Marie Le Franc, Julienne, prepušta se velikodušnoj i idiličnoj netaknutoj šumi, ali njezina utopijska slika sklada ubrzo se narušava kad otkriva da je taj prostor zakrčen vegetativnim otpadom koji se godinama i desetljećima gomilao. Na taj način relativizira se pitanje o životu u simbiozi s idiličnom prirodom. Sumnja u mogućnost asimilacije s Drugim posebno se ističe u obradi teme žudnje u ovim romanima, što je, kao što će dalje biti istaknuto, i u skladu s duhom vremena u kojem su pisani. Nadalje, raspravlja se o ulozi “šumskog” čovjeka i ozračja u kontekstu ženskog pogleda na zbilju. Rad bi trebao odgovoriti i na pitanje o položaju “civilizirane” žene u nordijskom okruženju tradicionalno rezerviranom za muškarca, kojeg se uobičajeno prikazuje u mitu o dobrom divljaku, ili ga se prikazuje kao junaka i osvajača, bijelca, kolonizatora, misionara, istraživača. Naposljetku se postavlja pitanje rodne osviještenosti i ženske izražajnosti što pridaje posebno obilježje tom književno-povijesnom razdoblju u Kanadi.

Naime franko-kanadsko književno stvaralaštvo u razdoblju 1930-ih kada su napisani i objavljeni romani o kojima je riječ u ovom radu sve do nedavno nije pobuđivalo zanimanje kritike i istraživača. S jedne strane to se može pripisati činjenici da se u to doba

sve do sredine 1940-ih, za razliku od prva dva desetljeća 20. stoljeća, nije pojavila ni jedna velika književna ličnost poput pjesnika Emilea Nelligana (1879–1941) niti se ijedno djelo moglo usporediti s uspjehom i značajem romana *Maria Chapdelaine* (1913) Louisa Hémona (cf. Biron 2010: 151–215). S druge strane, u to “doba kritike” tijekom kojeg dominira žustra rasprava o književnom jeziku (polemika između zagovornika univerzalnog francuskog i pristaša autentično kanadskog francuskog jezika) razvija se novi i sustavniji pristup recepciji djela. Prema sudu Daniela Chartiera u tom tranzitnom razdoblju književnost zaista “počinje postojati” uglavnom zahvaljujući kritici koja se odmaknula od moralnih i nacionalnih problema (kraj cenzure) i okrenula pitanjima estetike (Chartier 2000: 1–10). U takvom pogodnom ozračju književna se produkcija povećala i uključivala je sve veći broj djela ženskih autora, uglavnom novinarki, okupljenih oko ženskih rubrika koje su tada počeli uvoditi časopisi i visokonakladne dnevne novine. Osim toga, otkad je od 1908. osnovan *Collège d’enseignement supérieur* za djevojke, ženama je postalo dostupno i visokoškolsko obrazovanje. No kako ističe Lori Saint-Martin, taj javni prostor u očima kritičara ne odgovara najbolje ženama:

Žena-umjetnica bila bi dakle neka “lažna žena” zavedena himerom, istodobno jedna i sumnjiva spodoba. Nastaje tako, između osobnih težnji i društvenih očekivanja, živa i bolna napetost koja mrvči i javni i intimni identitet i stvarateljicu pretvara u duboko podijeljeno biće. (Saint-Martin 2014: 10)

Njihov rodno obilježeni položaj u društvu i osobito u profesionalnom životu u znaku je drugosti, a takvo je i njihovo pismo: usredotočeno na temu ljubavi, hrabro progovara o svijetu viđenom iz perspektive ženske senzibiliteta. Distinktivna obilježja njihove proze (subjektivnost, lirski senzibilitet, žestina doživljaja, erotska žudnja) bila su novost u književnom izražavanju i zbuñivala su (mušku) kritiku koja ih je svodila na naivni sentimentalizam ili se autoricama spočitavalo da pisanjem namjerno žele izazivati skandal.⁴ Stoga su djela tih spisateljica (najistaknutije su Jovette-Alice Bernier, Eve Sénécal, Simone Routier, pjesnikinja Medjé Vézina, dramatičarka Yvette Ollivier Mercier) pala u zaborav, jer “polemike koje su ih pratile zatomile su svaku mogućnost kritičkog čitanja koje bi se sačuvalo u književnom pamćenju” (Chartier 2000: 9).⁵ Tek recentna književno-povijesna

istraživanja, kao što je novija povijest québečke književnosti (Biron 2010) i proučavanja tog razdoblja koja su pokrenuli mlađi naraštaji profesora i njihovih suradnika s Québečkog sveučilišta u Montréalu (UQUAM), objedinjena, što se ženskog stvaralaštva tiče, prvi put u tematskom broju časopisa *Voix et Images* (39, 2014), ističu da ženski književni impuls toga doba svojim skretanjem s nacionalnih i regionalnih tema i otvaranjem prema izražavanju putenog, senzualnog, erotskog predstavlja novost i specifičnost proze 1930-ih, što onodobna kritika nije zamijetila iako je prepoznala neke druge pozitivne značajke tih djela, osobito onih koje se razmatra u ovom članku. Tako je drugi i ujedno posljednji roman *Moj Divljak* (*Mon Sauvage*, 1938) slikarice i glazbenice Laure Berthiaume-Denault (1910–1971)⁶ hvaljen zbog dokumentarističkog pristupa temi mješovita braka bjelkinje i Amerindijanca (autorica je dugo boravila u rezervatima i detaljno proučavala život Indijanaca), ali tek je Daniel Chartier upozorio da je novina ovog djela ne samo u odabiru dotad u franko-kanadskoj književnosti rijetko prisutnih amerindijanskih likova i njihovih sredina⁷, nego osobito u naglašavanju čulnosti i erotizaciji lika Amerindijanca (Chartier 2014: 70–74). Roman *Héliel, sin šuma* (1930) francuske književnice Marie Le Franc (1879–1964) koja je dugo živjela u Kanadi i istraživala šumske predjele oko Laurentinskih jezera⁸, oduševljeno je pozdravila i suvremena kritika u Kanadi kad je ponovno objavljen 2014, i to zbog fascinantnih opisa netaknute prirode i jezera Tremblant, kao i zbog veze čovjeka i prirode, na što ovo djelo posebno upozorava.⁹

REINTERPRETACIJA MITA O DOBROM DIVLJAKU

Naslovi obaju romana jasno najavljuju likove o kojima je riječ i ukratko ih karakteriziraju (“divljak”, “sin šuma”) čime se oni odmah nameću kao ono Drugo i sugeriraju opreke koje čine okosnicu djela: divlje/civilizirano (MS)¹⁰ – mlada intelektualka zaljubljuje se i udaje za Amerindijanca – te prirodno/urbano (HFB) – mlada intelektualka prepušta se čarima

je pitanje “ženskog senzibiliteta” u središtu takvih prikaza i naglašava da, nasuprot tome, “muškost” pjesnika nikada nije bilo važno obilježje nekog djela (Atwood 1996: 103).

⁶ Njezin prvijenac je roman *Marie-Jeanne* (1937) o nemoćnoj ljubavi kojoj se protive obitelji zaljubljenih.

⁷ Ovo djelo je ondašnja kritika pozdravila kao “prvi kanadski roman o životu divljaka” (cf. Chartier 2014: 74).

⁸ Danas jedno jezero na tom području nosi ime ove spisateljice, autorice dvadesetak prozних djela temom vezanih uz Kanadu i njezinu rodnu pokrajinu Bretanju. U Francuskoj je dobila prestižnu književnu nagradu Fémina 1927.

⁹ Cf. <https://www.puq.ca/catalogue/livres/helier-fils-des-bois-2052.html>.

¹⁰ Za sve navode iz djela koriste se kratice: MS (*Mon Sauvage* / *Moj Divljak*) i HFB (*Héliel, Fils des bois* / *Héliel, sin šuma*).

⁴ Roman Jovette Bernier *Varljiva pt* (*La Chair décevant*, 1931) kritika je napala tvrdeći da autorica samo želi izazivati građanski svjetonazor, ne potrudivši se analizirati ga kao književni tekst (cf. Biron 2010: 234–236).

⁵ Ta obilježja zadržala su se kao stereotipi koje se automatski pripisuje ženskom književnom izričaju općenito. Margaret Atwood primijetila je da se u književnim prikazima ni o jednoj zbirci pjesama ženskog autora ne govori a da se ne spomene i spol pisca, što nije slučaj s muškim autorima. Kanadska književnica ističe da

divljine i šumskog čovjeka. Osim toga, posvojna zamjenica "moj" (*Moj Divljak*) upućuje na izdvojen slučaj, osobno viđenje autohtonog stanovništva, ali i na kontinuitet kolonizacijske tradicije koja počiva na prisvajanju. Tako se, postavljajući pitanje o (ne)moćnosti kontakta između dva različita svijeta, u oba romana potvrđuje, s jedne strane, vitalnost mita o dobrom divljaku, a s druge, reinterpreтира ga se na svojstven način iz ženske perspektive i naglašava pokušaj približavanja, dijaloga s Drugim.

Mit o dobrom divljaku (ili, prema engleskom prijevodu, "plemenitom") počinje se razvijati nakon otkrića Amerike i predstavlja idealiziranje ljudi koji žive u doticaju s netaknutom prirodom. Tijekom 18. stoljeća filozofi u doba prosvjetiteljstva i ranog romantizma (Diderot, Voltaire i osobito Rousseau)¹¹ kritički se osvrću na etnocentričnost kolonizacije na tlu Amerike. Nadahnuti putopisima prvih istraživača, ispituju nove modele društva i načine postojanja za čovjeka, a da se nikada osobno nisu susreli s tim novim svijetom koji doživljavaju kao čist i sretan. Ta druga strana svijeta u kojoj se sve odvija prema pravilima što ih izvorno nameće priroda više je plod mašte nego stvarnosti o primitivnim bićima u nekom nekorumpiranom dobu. Praćen predrasudama i stereotipima koji su se vezali uz sliku tog dvolikog bića, s jedne strane dobra primitivca, a s druge divljeg ljudoždera, mit o dobrom divljaku prošao je dug put od idealizacije do demistifikacije, osobito u suvremeno doba (cf. Albert 2019: 351–357). U romanima o kojima je riječ u ovom članku taj se mit problematizira u okularu ženskog senzibiliteta što predstavlja novost za doba 1930-ih u franko-kanadskoj književnosti. Premda nije riječ o radikalnoj promjeni, za što će trebati pričekati 1980-te (cf. Maleçon 2005: 73–85), prvi put se u tim tekstovima osjeća potreba za odklonom od (muške) tradicije, ali ne da bi je se brisalo ili nadomještalo nečim posve novim, nego tako da se drugi (ženski) pogled kao razlika upisuje u kontinuitet tog mita. Naum ovih autorica nije (barem ne isključivo) kritizirati europsku civilizaciju, kao što je to bio slučaj u djelima koja su u francuskoj književnosti reaktualizirala mit o primitivcu oblikujući ga u figuru Drugog (Lahontan, Voltaire)¹². Iako već i samim naslovima svojih romana obje spisateljice eksplicitno upućuju na tu figuru ("divljak", "sin šuma"), one ipak u prvi plan stavljaju "logiku osjetilnog", na što će iz filozofskog i antropološkog kuta promatranja prvi upozoriti Claude Lévi-Strauss 1960-ih. Valja naime istaknuti da se naslov njegove knjige *Divlja misao* na francuskom (*La pen-*

sée sauvage) odnosi i na cvijet (*Viola tricolor*, divlja mačuhica ili trobojna ljubica) pa time želi skrenuti pozornost na "raznolikost osjetilnih oblika u prirodi i uputiti na 'logiku osjetilnog' prema kojoj smo zaboravili misliti, ali koja nam je i dalje nesvjesno svojstvena" (Keck 2004: 4). U analizi koja slijedi razmatra se kako je u spomenutim romanima ono *divlje* Drugo, bilo da se manifestira kao lik i/ili ozračje, zapravo uvijek predmet žudnje.

Ono *divlje* Drugo kao lik

Prvi susret Liliane, mlade ontarijske buržujke, i mestika Michela, u znaku je fatalne privlačnosti koja počiva na stereotipnoj slici "divljaka" kao seksualno zavodljivog muškarca. Liliane ostaje bez daha, baš kao i gospođa Kerkabon u prvom prizoru Voltaireova *Naivka* kad ugleda bosonogog, atletski građenog Hurona (Voltaire 1993: 10). Michel, kao i Naivko¹³, predstavljen je opisom kojim se naglašava njegova tjelesnost: "Bio je visok, plećat, mišićav. Život u šumi od djetinjstva podario mu je izdržljivost i pregalaštvo" (MS, 12). I dok je njihov fizički lik u skladu s očekivanjima utemeljenim na standardiziranoj slici i ideji o divljaku onkraj civiliziranog svijeta u gotovo animalnom stanju, jer živi "bez vjere i zakona, bez Boga i bez religije, kao surove zvijeri", kao što zapaža francuski moreplovac, diplomat i kroničar s početka 17. stoljeća, Samuel de Champlain s (cf. Deschamps 1951: 176), njihov društveni habitus i intelektualne sposobnosti izazivaju čuđenje: Naivko izvrsno govori francuski i uljudno se ponaša, a Michel je urbani muškarac, student prava, koji kasnije postaje odvjetnikom. Koliko je Liliane opčinjena, toliko je i šokirana pa nastupa spontano vođena usvojenom idejom o Indijancu kao divljaku: "Ah! Vi ste, divljak!", ali "odmah, preplašena tim riječima koje su joj u njenoj uzbuđenosti izletjele, zaustavi se, i zanijemi" (MS, 14). Paralelizam uvodnih prizora ovih dvaju tekstova nastala u razmaku od dva stoljeća ukazuje na opstojnost mita o dobrom divljaku koji se u imaginariju bijelaca konstruirao na temelju dvojake predodžbe o onom *divljem* Drugom koja izaziva i dvojake reakcije: istodobno opčinjava i plaši. Kao što je to zapazio Réal Ouellet "s misionarima (...) će se najbolje izraziti to dvojako prikazivanje Divljaka kao okrutnog, krvoločnog, demonskog bića s jedne strane, i s druge, kao dobrog i primitivnog Primitivca obdarena fizičkim i moralnim osobinama koje su Bijelci izgubili" (Ouellet 2001: 68). Daniel Chartier upozorava da je riječ o fiktivnoj tvorevini, o misaonom konstrukturu koji su stvorili pisci bijelci o liku Amerindijanca uobličivši ga u "figuru onog Drugog" (Chartier 2014: 70). Laure Berthiaume-Denault slijedi tradiciju spajanja oprečnih

¹¹ Tzvetan Todorov daje pregled i kritički osvrt na francuske filozofe koji su promišljali i pisali o temi Drugog, od Montesquieua preko Segalena i Montaignea do Lévi-Straussa te problematizira odnos između raznolikosti naroda i jedinstva ljudske rase (cf. Todorov 1989).

¹² Kritika kolonizacije i zapadnjačke civilizacije začinjena velikom dozom ironije, osobito u Lahontana (*Dialogues avec un sauvage*, 1703) i Voltairea (*L'Ingénu et autres contes*, 1767).

¹³ "(...) gologlav, golih nogu, u tankim sandalama, glave ukrašene dugom kosom u pletenicama" (Voltaire 1993: 10).

obilježja od kojih je sazdana ta figura, čime se stvara napetost između stereotipnih negativnih predrasuda i instinktivne privlačnosti tog Drugog. Kad njezina junakinja Liliane odlazi u rezervat kamo se potaknut zovom svoje *divlje* naravi njezin Divljak nakratko vratio, i opet je njime opčinjena kao i za prvog susreta, ali sada u drukčijim uvjetima, u njegovu a ne njezinu urbanom okruženju: “Ponovno mu se počela diviti unatoč njegovu zapušenom izgledu. Njegove snažne ruke, njegove mišićave noge, njegovo divovsko poprsje ocrtavali su se iznad nje na obzoru bez oblaka. Bio je divan, njezin Divljak” (MS, 213). U vidokrugu koji zatvara posvojna zamjenica “njezin” brižno su pohranjena privlačna distinktivna obilježja (senzualnost, erotičnost, izazovnost nepoznatog) koja hrane Lilianein spolni žar, ali izvan tog područja koji ona brani kao utvrdu, gomilaju se strahovi izazvani kontaktom sa svijetom Drugog. Privučena istodobno “tim visokim mladićem brončane puti” (MS, 9), ali i njegovim prihvatljivim društvenim statusom – naglašena je Michelova ambicija da postane “prvi odvjetnik svog naroda” (MS, 15), što (i opet predrasuda) “za jednog divljaka nije uobičajeno” (MS, 9) – Liliane želi (i u tome naposljetku uspijeva) zadržati Michela “u metropoli, među bijelcima” (MS, 164), ali i sačuvati svu njegovu različitost i tajanstvenost divljaka, kao da ga kroji prema modelu svoje mašte. Jer nasuprot fiktivnom, izdvojenom krajoliku koji oblikuje žudnja, o čemu će više biti riječi u nastavku ovog rada, nalazi se vanjski svijet koji se percipira jednako subjektivno na temelju negativnih obilježja što ih se tradicionalno pripisuje Indijancima (pijanci, nemarno odjeveni, zapuštena izgleda, neuki). Kad odlazi u posjet Michelovoj rodbini u rezervat, Liliane je izložena konfuziji osjećaja i unutarnjoj napetosti zbog zbilje koja remeti njezine snove jer potvrđuje ambivalentnost Michelova lika: “Njihova odjeća bila je iznošena; nedostajalo je dugmadi. (...) Je li moguće, pomisli Liliane, da se djevojka koja je bila u samostanu spusti na tu razinu barbarizma? (MS, 173). Zbog straha da bi i *njezin* urbanizirani Divljak mogao ponovno spasti u tu “osrednjost i siromaštvo” (MS, 165), svjesna da u njemu i dalje živi neki neukrotivi “prije-teći atavizam” (MS, 161), čemu se dakako može pripisati Michelova “snažna spontanost dječaka iz šuma” (MS, 161), ali i pripadnost “tim nomadima” koji se tako glasno smiju (MS, 212), Liliane mora pronaći način da bi sačuvala ono urođeno *divlje* u Michelu, što je toliko opčinjava, i uravnotežila ga sa stečenim civiliziranim obilježjima urbanog intelektualca. Nakon oklijevanja i kušnje među “svojima”, Michelov povratak u civilizaciju moguć je jedino ako bude “na pola Divljak” (MS, 165), što znači da u Ottawi (dakle u gradu, organiziranom i na geometrijske oblike svedenom prostoru nasuprot neobuzdanom, organskom prostoru divljine) prihvati posao “zaštitnika Divljaka” (MS, 215) i ostane tako u doticaju sa svojom rasom, ali i sačuva ono mistično *divlje* u svojoj naravi. Naposljetku Liliane trijumfira zahvaljujući

lukavstvu i smislu za diplomaciju: “Bit ćeš njihov službeni savjetnik, unutar Ministarstva indijanskih poslova. Pomisli na dobro koje možeš činiti, ti koji si uvijek sanjao o tome da pomažeš ljudima svoje rase” (MS, 215). Ostali likovi u romanu simetrično su raspoređeni prema načelu kontrasta kao nositelji osobina kojima se suprotstavljaju Michelu i time samo naglašavaju njegovu fatalnost te tako pomažu Liliane izboriti se konačno za vlastitu viziju *svog* Divljaka. Njezin bivši zaručnik koji traži Michelu posao u Ottawi bezličan je i seksualno neprivlačan – pun poštovanja ljubi je u čelo ili prijateljski u obraz – i zadovoljava se ulogom zaštitnika jer za njega je i to način voljenja kao i bilo koji drugi: “voljeti da bi [se nekog] zaštitilo” (MS, 124). Njegova suhoparnost potencira Michelovu senzualnost i zavodljivost. Jednako tako, kao nositeljica negativnih obilježja svoje rase, Michelova tajnica, Irokeskinja, koja kao Lilianeina suparnica želi preoteti Michela, potvrđuje stereotipna shvaćanja prema kojima su Indijanci nemoralna bića (Gwahitsa skriva Lilianeina pisma Michelu), ali i sama prihvaća predrasude o nemogućnosti povezivanja dviju rasa: “Da Divljakinja voli Divljaka, ima li išta prirodnije od toga?” (MS, 159). Tako je Liliane, iako se bori samo za *svog* Divljaka u ograničenim uvjetima isključivo svojih interesa i poimanja, nositeljica promjene jer je, za razliku od Gwahitse, otvorena za susret, dodir, povezivanje dviju kultura, pa njezin iskorak (koliko god osoban bio) u prihvaćanju različitosti i rušenju tabua vezanih uz rasnu netrpeljivost ipak nadilazi važnost hedonističkih poriva radi zadovoljavanja vlastite ugone, što je osobito važno u književno-povijesnom smislu. Naime, u kontekstu franko-kanadske povijesti taj je istup izrazito hrabar jer samo desetljeće prije objavljivanja ovog romana klerikalni nacionalisti osuđivali su čak i veze između bijelaca iste vjeroispovijesti koji su govorili različitim jezicima, tj. između frankofonih i anglofonih Kanađana (cf. Chartier 2014: 82).

I dok Michel, poput Voltaireova Naivka koji uspješno balansira između dviju kultura¹⁴, povezuje prirodu (pripadnost “divljoj” rasi) i kulturu (piše poeziju, studira, živi u gradu), ali za razliku od Naivka može ostvariti i ljubav s bjelkinjom, doduše pod uvjetom da se integrira u njezin svijet, Julienne, junakinja romana *Héliet, sin šuma* Marie Le Franc, ne uspijeva se posve prilagoditi svijetu onog *divljeg* Drugog iako je njime nadahnuta i u konačnici promijenjena. Potvrda još jedne predrasude prema kojoj se ono *divlje* Drugo može (barem u određenoj mjeri) civilizirati, odnosno oblikovati po mjeri zapadnjačkog shvaćanja, ali nije lako izvediv proces u obrnutom smjeru –

¹⁴ Ovdje se pojam “kultura” koristi u Lévi-Strausovu smislu postojanja dvaju načina poimanja svijeta, ili njegovim riječima, dviju misli, *divlje* (magične, mitske) i znanstvene, koje nisu u odnosu podređenosti (nadređenosti) jedna prema drugoj, nego u odnosu drugosti, što se objašnjava pojmom *bricolage*. Cf. Lévi-Strauss 1962: 31.

oslobađanje divlje misli iz ukroćena stanja – barem ne u vremenu u kojem je već i zamisao da sama žena krene osvajati divljinu bio odvažan čin.

Ono *divlje* Drugo kao ozračje

U svojim romanima i pripovijestima vezanima uz frankofonu Kanadu¹⁵ Marie Le Franc pripovijeda i o vlastitom iskustvu putnice koja je “za svoje vrijeme neobično slobodno istraživala i [opisivala] egzotičnost dalekog sjevera koji je u Francuskoj postao popularan zahvaljujući uspjehu romana *Maria Chapdelaine* [Louisa Hémona]” (Biron 2010: 205) kojim je ova “kanadska” Bretonka bila opčinjena. Činjenica da su opisi prirode u njezinim djelima “uvijek neobično slični, bilo da je riječ o bretonskim pustopoljinama šibanim vjetrovom ili o kanadskoj šumi, [jer] spisateljica naglašava jednako uzneseno prostranstvo krajolika, jednako zastrašujuću, ali pročišćavajuću žestinu elemenata” (*ibid.*) svjedoči ne toliko “o artifičnosti” njezina rukopisa (*ibid.*) koliko o njezinu osobnom doživljaju svijeta, o unošenju sebe u ono Drugo. Tome je dakako pogodovao i duh vremena jer se tijekom 1930-ih i 1940-ih u Québecu razvija putopisna proza zbog jačanja zanimanja za turizam i za otvaranje prema svijetu. Kao što primjećuje Pierre Rajotte, autori toga doba u svojim putopisima nastoje “unijeti kreativnu i osobnu dimenziju, udaljiti se od isključivo deskriptivnog pristupa” (Rajotte 2016: 48–49) pa će se na zov nepoznatog i pustolovnog početi okretati drugim ljudima i predjelima, napuštajući postupno etnocentrizam i otvarajući se prema Drugom (*ibid.* 53). Kao i Laure Berthiaume-Denault u romanu *Moj Divljak*, i kod Marie Le Franc istaknuta je odvojenost svijeta prirode i svijeta zapadnjačke kulture. Junakinja Julienne opisana je kao netko tko “posjeduje osjećaj za jasnoću, geometriju, ravnotežu konstrukcije; [o]na se odmicala od svega što je opskurno (...) trebala je oko sebe zakonitosti” (HFB, 31). Ali nasuprot tome uranja ondje gdje “vlada priroda [gdje] čovjek dolazi nakon nje [i gdje] je bio ono što ona želi da bude” (HFB, 13). Ta je priroda porodila Héliera Le Touzela, pravog šumskog čovjeka¹⁶ koji se stapa s divljim okruženjem jer predstavlja njegov nedjeljivi, sastavni dio: “(...) otvorio je oči, pogledao šumu. I šuma je prodrla u njegov pogled, stopila se s njim, obuhvatila ga, po-

milovala, potvrdila, i potom se zatvorila nad njim kao vjeđa” (HFB, 283). No naglasak ni u ovom romanu nije toliko na kritici zapadnjačke civilizacije koliko na interakciji, na pokušaju uspostavljanja veze između ta dva svijeta i spremnosti da se ono (*divlje*) Drugo upozna i doživi na razini koja nadilazi običnu znatiželju i želju za pustolovinom. Kao i sama autorica, i njezina junakinja Julienne, mlada francuska profesorica zaposlena u Kanadi, kreće u istraživanje gotovo netaknute prirode odlučivši provesti ljetne praznike u osami na samotnome mjestu uz jezero Tremblant. Time se problematizira i pitanje osvajanja i kolonizacije, što je tradicionalno bila muška misija (cf. Surun 2007). Za razliku od muškarca pustolova, istraživača, osvajača kojemu cilj nije toliko upoznati, koliko civilizirati i eksploatirati divljinu i domoroce (na što se u romanu i eksplicitno aludira u prizoru Julienneina susreta s kolonistima), Julienne, iako znatiželjne naravi, želi iskušati osamu prije svega da bi razriješila osobnu krizu nesnalaženja u društvenom životu, da bi “u sebi jasno vidjela” (HFB, 41), što je naposljetku, uronivši u prirodno prostranstvo, vodi do novih spoznaja i otkrića koliko čarobnosti prirode, toliko i sebe same, odnosno doživljaja jednosti s okolinom: “Julienne je imala osjećaj da je noć izjednačuje sa šumom. (...) Uplitala ju je u svoje tkanje kao srebrnu nit” (HFB, 146). Opisi Julienneinih ekspanzivnih stanja svijesti u doticaju s prirodom doimaju se kao svjedočanstva o mističnom iskustvu, što se dakako olako može klasificirati kao romantičarski (dakle zastarjeli) koncept, a zanimanje za takvu vrstu prikazivanja susreta čovjeka i prirode pripisati ideologiji *new agea*. Svojedobno je filozof Michel Serre (1930–2019) sa žaljenjem konstatirao: “Čitajte što se objavljuje u Francuskoj od mog rođenja u području filozofije, i nećete ondje pronaći ni korijen drveta, ni vodopad, ni rijeku, ni ravnicu, nikada ni osmijeh oceana. To bi se moglo nazvati akozmizam: našim tiranijama nije potreban svijet” (Serre 1980: 100). No i u tom području nastupaju promjene, poglavito pod utjecajem prirodnih znanosti koje ispituju povezanost uma i materije.¹⁷ Tako, u analizi koja slijedi ono *divlje* Drugo kojim se Julienne napaja razmatra se kao “ozračje” i “ambijent”, pojmovima koje u svojim promišljanjima rabe psihijatar Eugène Minkowski i filozof Gernot Böhme.¹⁸ Govo-

¹⁵ Pripovijesti: *Au pays canadien français* (1930), *Visages de Montréal* (1934), *O Canada, terre de nos aïeux!* (1947) i romani: *Hélière, Fils des bois* (1930), *La rivière solitaire* (1934), *La randonnée passionnée* (1936), *Pêcheurs de Gaspésie* (1938).

¹⁶ Etimologija riječi “divljak” (fr. *sauvage*) upućuje na riječ *salvaticus* u kasnoj latinštini, od klasičnog latinskog *silvaticus* (od *silva*, šuma), dakle “šumski čovjek”. U djelu *Društveni ugovor: O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima* (1754) Jean-Jacques Rousseau pretpostavlja tri stadija ili tri etape u razvoju čovjeka. Divlji čovjek nalazio bi se u tranzitnoj fazi između čovjeka u čistom prirodnom stanju (koji samo hipotetski postoji) i civiliziranog čovjeka.

¹⁷ Osobito nakon što su ti znanstvenici rezultate svojih istraživanja počeli prikazivati u žanru popularne znanosti, kao što to čini neuroznanstvenik i profesor sa Sveučilišta Stanford, David Eagleman. Cf. Eagleman, *The Brain: The Story of You*. Canongate Books Ltd., Edinburgh 2015.

¹⁸ Oslanjajući se na svoju terapijsku praksu, francuski psihijatar židovsko-poljskog podrijetla Eugène Minkowski (1885–1972) uvodi fenomenološka promišljanja u psihopatologiju. Ne zanima ga subjekt kao takav, ni odnos subjekta prema objektu, nego se usredotočuje na odnos čovjeka i svijeta, jer subjekt postoji samo u onoj mjeri u kojoj je uronjen u svijet (cf. Minkowski 2002: 95–138). Njemački filozof Gernot Böhme (1937) istražuje odnose čovjeka i okoline u suvremeno tehnološko doba nastavljajući tradiciju “filozofije prirode”, ali ga ne zanima ni estetska ni vjerska,

reći o “ambijentu” (*ambiance*) Minkowski upozorava na vitalni kontakt sa zbiljom, odnosno na interakciju koju individua uspostavlja s ambijentom u kojem se nalazi. Za njega ambijent nije nešto fiksno, nego je u svom “primitivnom” stanju “uzbiban ocean” te se stoga ne smije poistovjetiti s “vanjskim svijetom” jer ambijent nastaje u kontaktu s čovjekom (Minkowski 2002: 67–79). Boraveći sve duže u šumi, Julienne postaje svjesna amorfnog stanja prirode: “Čovjek je svojom prisutnošću stvarao dojam divljine i samoće. Prepuštena samoj sebi priroda se odmarala” (HFB, 174). Uronjena u taj “nadnaravni mir”, Julienne “je pokušala zaboraviti vlastitu prisutnost i prisutnost svog pratitelja” (*ibid.*) da bi poput Héliera i ona postala “samo jednim oblikom krajolika” (HFB, 14): stijene, drveće, nebo, vode, čovjek – sve je bilo povezano i tvorilo jedinstvenu cjelinu. No prvi kontakt s tim nenaseljenim predjelima ne aludira odmah na suglasje nego, štoviše, izaziva u Julienne ambivalentne osjećaje i privlačnosti i odbojnosti. Unoseći i druge dojmove i druge načine na koje se kontakti s prirodom manifestiraju, autorica se distancira od jednostranog pogleda koji bi inzistirao na utopijskom skladu i jedinstvu s okruženjem i upozorava da je u stvaranju ambijenta presudna otvorenost i senzibilnost za Drugo. Tako na početku, “priroda i Julienne” nisu govorile istim jezikom”, jer je “Julienne bila odveć zaokupljena svojim monologom da bi čula neki drugi glas” (HFB, 81). No postupno ona uspijeva stišati svoj brbljavi um i potrebu za verbalnim izražavanjem i analiziranjem usmjeriti prema šutnji i prepuštanju su-djelovanju svoje svijesti i vanjskog svijeta. Naprotiv, njezin prijatelj Renault, diplomat iz Toronta, koji je iznenada banuo i unio nemir u krhki mir koji je Julienne uspjela pronaći, koliko god kultiviran i naizgled senzibilan bio (recitira Ronsarda, Schillera, čita Montaignea, Shelleya), ponaša se poput tipičnih turista koji su hitali “tom primitivnom životu gotovo divljim poletom Europljana” (HFB, 132) pokušavajući potisnuti brige i obveze dinamičnim razgledavanjem okoliša u aktivnom odmoru ne izlazeći iz svoje civilizacijske kapsule. Renault u taj ambijent, u koji ne može ni ne želi proniknuti, unosi svoje navike zapadnjaka koje djeluju smiješno (nakon trčanja šumom i preskakanja brzaca, opušta se ispijajući čaj iz porculanske šalice tvrtke Wedgewood i odmara na svilenom jastuku iz Teherana), ali u kritičnim trenucima izgubljenosti, nesnalažljiv je, nepripremljen i bespomoćan spram prirodnih nepogoda: “Nikada nisam bio tako jadan – rekao je – čak ni u ratu, jer uvijek smo imali nešto da se zaštitimo” (HFB, 256). Na sličan način reagiraju i kolonisti, posve neprijemčivi za svijet koji ih okružuje, usmjereni su samo na posao i brigu o zaradi. Dok zadivljeno promatra divlje patke u letu, Julienne se

ushićeno izražava o ljepoti krajolika, a stari kolonist joj tumači koliko sad njegova lijepa zemlja višestruko više vrijedi u odnosu na novac kojim ju je kupio (HFB, 218–219). Razorna prisutnost čovjeka, iako naznačena samo kao kratka epizoda u pripovijedanju i dok Julienne hoda garištem¹⁹, među spaljenim stablima koja djeluju bolesno, te ona ondje nailazi i na odbačene stvari (stari Ford), unosi sumorni ton u doživljaju šume, što rezultira umorom i iscrpljenošću (HFB, 203–204), iako je Julienne bila navikla na duže i naporanije hodanje kroz nepristupačnije predjele oko jezera. Kao što ističe Minkowski, postojanje nije ništa drugo nego bivanje u svijetu, ni okoliš ni subjekt u njemu nisu sami po sebi dovoljni za stvaranje ambijenta, nego on nastaje njihovim međudjelovanjem, čime se uvodi i pitanje ljudske osjetilnosti. Gernot Böhme inzistira na vezi koja se uspostavlja između krajolika i ljudske senzibilnosti jer se na taj način može shvatiti kako se čovjek osjeća u nekom okolišu (Böhme 2000: 14–18). Böhme tvrdi da je ozračje (*Atmosphäre*) ono što se prvo percipira kao manifestacija suprisutnosti subjekta i objekta (Böhme 1998: 112–115). Ozračje bi bilo kao neka vrsta medija pomoću kojeg se nešto percipira osjetilima, kao pozadina na kojoj se analitičkom pogledu ocrtavaju oblici. Slično ideji “uzbibanog oceana” E. Minkowskog, i ti oblici nisu zadani i jednom zauvijek određeni, jer zahvaljujući svom “ekstatičkom” obilježju mogu prodirati i djelovati u okolišu. Upravo zbog tog svojstva zanesenosti i opijenosti koje se spontano širi, u prvim kontaktima s divljom prirodom, Julienne, prvotno opisana kao rigidna puritanka kojoj nedostaje spontanost (HFB, 35–36), osjeća kako je “golema priroda obuzima, dekoncentrira” (HFB, 55):

Njezin se um širio, prozračivao. Umjesto da bude zatvorena u uskim i grmljem obraslim putovima, koji su se razdvajali i križali, i između kojih nije znala koji bi odabrala, kretala se tekućom, neomeđenom površinom na kojoj je tijelo gubilo osjećaj zbilje i svojih potreba. (HFB, 85–86)

Julienne ne identificira stvari i pojave oko sebe, nego je ozračje netaknute šume dovodi u afektivno stanje u kojem ona sebe i sve što je okružuje doživljava kao suprisutnost:

Više se nije moralo misliti, ali srce je kucalo. To je bilo dovoljno. (...) Neujednačeni dah šume sudarao se s njezinim disanjem, prolazio kroz nju kao i kroz tanke ujednačene grane koje su ga razdvajale (...) (HFB, 104)

Ozračje netaknute šume i jezera, kako u idiličnim trenucima kontemplacije, tako i u dramatičnim situacijama za oluje, kao i bića koja se povezuju s tim pre-

nego antropološka i etička dimenzija. (cf. *Natürlich Natur. Über Natur im Zeitalter ihrer technischen Reproduzierbarkeit*, Suhrkamp, Berlin, 1992).

¹⁹ Temi požara u subarktičkom pojasu može se pristupiti u smislu krajnje izmijenjene primarne uloge vatre koja se koristi za kuhanje, grijanje, svjetlost: “kao da je od instrumenta civilizacije vatra postala instrumentom napada i osvete usmjeren protiv prirode” (Dèsveaux 1990: 78).

djelima divlje prirode (predstavljani “šumskim čovjekom” Hélierom, a u romanu *Moj Divljak* Amerindijancem Michelom) opčinjavaju jer u njima je utjelovljeno ono *divlje* Drugo kao predmet žudnje.

Ono divlje Drugo kao predmet žudnje

Georges Bataille primijetio je da se “ljudski život zasniva na načelu nedostatnosti” (1954: 97). Ta nedostatnost proizlazi iz stanja rascijepa u kojem se čovjek, psihoanalitički gledano, nalazi odvojen od svoje drugosti (nesvjesno), a do toga je došlo, pojednostavljeno i sažeto rečeno, prema Batailleovu sudu, zbog toga što se čovjek, izgubivši iskustvo jednosti s univerzumom, suprotstavlja prirodi i negira Majku-Zemlju koja ga je rodila (Bataille 1954: 94). Sa svog antropološkog stajališta Claude Lévi-Strauss ističe povezanost uma i materije: “[m]isao i svijet koji je obuhvaća dvije su suodnosne manifestacije iste zbilje” (Lévi-Strauss 1971: 605). U oba romana o kojima se raspravlja u ovom radu taj spoj prirodnog i misaonog koji junakinje instinktivno osjećaju, tretira se istodobno kao težnja za spoznajom jedinstva i kao djelovanje nepremostive prepreke, kao sila privlačenja i odbijanja. Iako se sva “protrnula, sretna opijala njegovom prisutnošću” (MS, 112) i tim “dubokim, zamamnim pogledom koju ju je cijelu obuzeo već kod prvog susreta” (MS, 113), iako zna prepoznati poseban odnos koji Amerindijanci ostvaruju s prirodom – “Na poseban se način izražavate kad govorite o drveću, osjećajima” (MS, 49), iako je ta njihova drugost izaziva i privlači u toj mjeri da, kad doputuje k Michelu na daleki Sjever, poželi “odmah prodrijeti u neku šumu” (MS, 172), Liliane je ipak zatečena i zapanjena kad joj *njezin* Divljak, “najpotpuniji, najnadareniji, najmoćniji od svih” (MS, 167), ponudi da ostane živjeti s njim u divljini: “Šališ se: ja, da lovim ribu, da idem u lov, da provodim noći pod zvjezdanim nebom...” (MS, 184). *Njezin* Divljak je fiktivan lik, projekcija njezine žudnje koja postoji samo u imaginarnom, i Liliane je zapravo zaljubljena u tu sliku koju je sama stvorila. Slično i Julienne u dugom unutarnjem monologu oklijeva pokušavajući racionalizirati svoje osjećaje prema “šumskom čovjeku” i životu onkraj civilizacije:

IZABRATI Héliera i šumu bila bi nevjerojatna ludost. (...) Povratak u prirodu bio je zabranjen. Civilizirani bi u toj njezinoj želji vidjeli sirov nagon. (...) Po povratku u grad, mogla je okaljati obraz, glas, dušu, zbog nekog prostačkog flerta, ali kad bi se odlučila za Héliera, mudrog, snažnog, blagog, prijatelja životinja, biljaka i djevojke kakva je ona bila, mumije civilizacije uznemirile bi se u svojim zavojima i oglasile skandalozno. (HFB, 160–161)

Julienneine i Lilianeine reakcije potaknute su pojavom treće osobe koja se upliće samo kako bi izazvala nemir i stavila žudnju na kušnju. U biti, kako je već rečeno, i hirovita Irokeskinja Gwahitsa (MS) i

rafinirani Renault Saint-Cyr (HFB) samo su nositelji oprečnih osobina da bi se u kontrastu jače istaknulo ono *divlje* Drugo, jer oni se upisuju u ljubavni trokut, ali pravu napetost izaziva sama žudnja koja pokreće mehanizam “mimetičkog suparništva” u koji ni Renault ni Gwahitsa nisu uključeni. U triangularnoj strukturi žudnje, prema tumačenju Renéa Girada, subjekt se naime veže uz model koji oponaša, želi ga prisvojiti i poistovjetiti se s njim, ali taj je model istodobno i prepreka (Girard 1978: 370). Model-prepreka u ovom je slučaju ono *divlje* Drugo. Naime Girard upozorava da žudnja uvijek pretvara modele u prepreke i obrnuto (*ibid.* 351) i na taj se način neprekidno održava jer bit žudnja je da nikada ne bude zadovoljena, da se uvijek obnavlja (Žižek 1997: 39). Liliane i Julienne se kao subjekt nalaze u *double bind* situaciji i ne znaju protumačiti dvostruke poruke koje joj odašilje ono (*divlje*) Drugo kao model (“budi kao ja”) i kao prepreka (“nemoj biti kao ja”). U stvari, junakinje su onim divljim Drugim istodobno snažno privučene i preplašene, ali ne toliko jer se boje vlastite preobrazbe i gubitka identiteta, kako to vezano uz Liliane tvrdi Daniel Chartier (2014: 79), nego jednostavno zato što se ne mogu oteti žudnji. Zbog toga Liliane postavlja granice svojoj otvorenosti prema Drugom: ne želi “upoznati sve divljake”, ona želi samo “jednog, [s]voga, [s]voga dragog Divljaka” (MS, 79), jer ako se previše približi onom *divljem*, ako ga potpuno upozna, nestat će čarolije, tajanstvenosti i žudnja će splasnuti. Iako se uspjela stopiti sa šumom (HFB, 146) i dopustila da u nju prodre “drhtavi život vode” (HFB, 193), Julienne je unosila sa sobom u to divlje ozračje i u odnos s Hélierom “neravnotežu između srca i razuma” (HFB, 275), zbog čega nije mogla prodrijeti onkraj Hélierove šutnje pa je ostala u zamci žudnje. Prema Batailleu ovakva stanja bila bi tipična u ljudskom ponašanju zbog straha: “mi se ne usuđujemo u potpunosti potvrditi svoju žudnju za životom bez granica” (Bataille 1954: 105), za onim stanjem duha i tijela u kojemu se subjekt i objekt ukidaju kao odvojeni entiteti, stanjem što ga Bataille naziva “ekstazom” (*ibid.* 74). Iako bi ekstaza bila rješenje, potpuni sklad, čovjeku je dovoljno tražiti je (*ibid.* 73). Liliane i Julienne to mogu ostvariti samo unutar vlastitih sanjarija koje potpiruju vatru žudnje, jer “sanjarija nas (...) doslovce ‘učí’ kako da žudimo” (Žižek 1997: 7).

ZAKLJUČAK

No usporedno s dominantom ženskom žudnjom u oba romana postoji i prigušena muška žudnja. Promatrajući Liliane kako čita njegove pjesme, Michel poželi da je zagrlí, pritisne uz grudi, ali i “samo čekanje, u tom trenutku, za njega je neizreciv užitak” (MS, 49). Činjenicu da je Michel povučeniji i tiši u izražavanju svojih osjećaja navodi Daniela Chartiera na zaključak da je to “znak ženskog viđenja u romanu”

(Chartier 2014: 77). Iako je nedvojbeno riječ o ženskom doživljaju svijeta, nije zanemarivo primijetiti i to da junakinje obaju romana pripadaju dominantnoj zapadnjačkoj kulturi kojoj je svojstveno verbalno izražavanje na što Marie Le Franc izravno ukazuje: ushićena ljepotom prizora, Julienne oduševljeno komentira: “Ah! Kako je lijepo, Hélier, kako je veličanstveno!” (HFB, 200). Za razliku od nje, Hélier “nije bio naviknut riječima prenijeti ono što osjeća. No bio je sretan što se ona izražava umjesto njega. Njezin uzvik ponavljao se u njemu kao duga jeka, izazivajući iznenađenje (...)” (*ibid.*). Razlika dviju kultura naglašena je u romanu Marie Le Franc i muškim parom likova (Renaut Saint-Cyr spram Héliera) i u načinu na koji djeluju na junakinju. I dok se Julienne uz Héliera postupno usklađuje s ritmom šume i pušta da je priroda pročisti od misli (HFB, 101), Renautovim dolaskom ponovno “počinje razmišljati o dnevnom programu nalik na ljetovanje u mladosti kad je glavna preokupacija bila od zore do večeri pronaći *something to do* umjesto da ostane satima sanjariti na verandi” (HFB, 155). Opčinjenost onim Drugim u Liliane se ne veže samo uz Michela, jer ona primjećuje neku neiskazivu senzualnost koja je prožima i dok promatra tijela Indijanki te spontano primjećuje razliku: “[u]pitala se nije li tijelo mladih Divljakinja ljepše od tijela bjelkinja” (MS, 189); ili kad gleda Michelovu sestru dok pleše, u njoj vidi “pravu kćer šuma”: “Očito je vraga imala u tijelu ta lijepa brineta blještavih očiju, senzualnih usana i vatrena temperamenta” (MS, 44). Nerazumijevanje i oprez u ovim djelima karakteriziraju odnose između dviju različitih kultura, više nego rodne odnose, i dosežu vrhunac na kraju romana Marie Le Franc kada autorica, koja je cijelu priču gradila iz perspektive glavne junakinje Julienne, prvi put skreće pozornost na previranje u Hélierovoj nutрини: “Prvi put šuma više nije predstavljala zadovoljstvo. (...) Nije se usudio izreći žudnju” (HFB, 281). Protumačivši njegovu šutnju i nepomičan pogled kao potpuno prijanjanje uz šumsko ozračje i nezainteresiranost – “Nitko mu nije trebao. Hélier, sin šuma, bio je dovoljan samome sebi” (HFB, 276) – Julienne se dolazi oprostiti od njega. Tako dodir s onim divljim Drugim izaziva neposredan užitak, ali ono što on najavljuje ostaje zauvijek upisano u obostranoj žudnji.

Obje autorice u svoje pripovijesti unose duh egzotičnosti i drugosti da bi govorele o erotskom, senzualnom i tajanstvenom pozivajući se na domorodačku kulturu koja supostoji sa zapadnjačkom kanadskom i to, kao što je već rečeno, čine kao bjelkinje na temelju usvojenih stereotipa i obrazaca mišljenja koji proizlaze iz falocentrične kulture. No fokusirajući se na ženski senzibilitet i žensku izražajnost one kreiraju svoj vlastiti prostor unutar prostora romana. A kao što zapaža Juliet Mitchell, roman je vrhunski primjer koji govori “na koji način žene počinju stvarati sebe kao društvene subjekte unutar građanskog kapitalizma – stvarati sebe kao kategoriju: žene” (Mitchell 1996: 155). Iako se u ovih autorica ne može govoriti o

kritičkom udaljavanju od muške tradicije pripovijedanja i poimanja, one su rodno osviještene već samim tim što se, iako se ne bave rodnim razlikama, u njihovim romanima može se zamijetiti ono što Rosalind Coward naziva “određenim transferom moći” (Coward 1996: 191). Očito je naime da su muški likovi bespomoćni (Michel) i poljuljani (Hélier) pod utjecajem junakinja (Liliane, Julienne) koje su tu svoju moć zadobile ne samo kao žene svojim senzibilitetom nego, valja ipak naglasiti, i kao bjelkinje svojom pripadnošću kulturi kolonizatora koja, kao Drugo, svojim magnetskim poljem privlači žudnju Drugog. Ako su Liliane i Julienne privučene onim divljim Drugim, one jednako, kao Drugo, i same privlače. I na kraju, u oba romana trijumfira žudnja.

BIBLIOGRAFIJA

- Albert, Jean-Pierre 2019. “Sont-ils bons? Sont-ils méchants? L’image mouvante des ‘Sauvages’ américains entre les XVIIe et XXIe siècles”, u: *L’Homme sauvage dans les lettres et les arts*. Ur. Cristina Naocco i Sophie Duhem. Rennes: Presses universitaires de Rennes, str. 351–357.
- Atwood, Margaret 1996. [1986]. “Paradoxes and Dilemmas, the Woman as Writer”, u: *Feminist Literary Theory. A Reader*. Ur. Mary Eagleton. Oxford: Blackwell, str. 103–105.
- Bataille, Georges 1954. [1943]. *L’expérience intérieure*. Paris: Gallimard.
- Berthiaume-Denault, Laure 1938. *Mon Sauvage*, Montréal: Éditions Bernard Valiquette.
- Biron, Michel, Dumont, François, Nardout-Lafarge, Élisabeth 2010. *Histoire de la littérature québécoise*, Montréal: Boréal.
- Böhme, Gernot 1998. “Atmosphere as An Aesthetic Concept”, u: *Daidalos*, 42/43, str. 112–115.
- Böhme, Gernot 2000. “Acoustic Atmospheres. A Contribution to the Study of Ecological Aesthetics”, u: *Soundscape. The Journal of Acoustic Ecology*, I (1), str. 14–18.
- Chartier, Daniel 2000. *L’émergence des classiques. La réception de la littérature québécoise des années 1930*, Montréal: Les Presses de l’Université de Montréal.
- Chartier, Daniel (ur.) 2008. *Le(s) Nord(s) imaginaire(s)*, Montréal: Presses de l’Université du Québec, Imaginaire, Collection Droit au Pôle.
- Chartier, Daniel 2014. “Désirer un ‘Sauvage’: La figure de l’Amérindien dans le roman *Mon Sauvage* (1938) de Laure Berthiaume-Denault”, u: *Voix et images*, 39 (2), str. 69–84.
- Coward, Rosalind 1996. [1986]. “Female Desire: Woman’s Sexuality Today”, u: *Feminist Literary Theory. A Reader*. Ur. Mary Eagleton. Oxford: Blackwell, str. 189–192.
- Deschamps, Hubert 1951. *Les voyages de Samuel de Champlain*, Paris: PUF.
- Désveaux, Emmanuel 1990. “Hydromel et graisse d’ours ou pourquoi n’y a-t-il pas de fermentation en Amérique du Nord?”, u: *Culture*, X (2), str. 73–80.
- Girard, René 1978. *Des choses cachées depuis la fondation du monde*. Paris: Grasset.
- Deschamps, Hubert 1951. *Les voyages de Samuel de Champlain*. Paris: PUF.

Keck, Frédéric 2004. "Individu et événement dans *la pensée sauvage*", u: *Les Temps modernes*, 628, str. 37–57.

Lévi-Strauss, Claude 1962. *La Pensée sauvage*, Paris: Plon.

Lévi-Strauss, Claude 1971. *L'Homme nu*. Paris: Plon.

Le Franc, Marie 1937. [1930]. *Hélior, Fils des bois*. Paris: Nelson Éditeurs.

Malençon, Johanne 2005. "La figure de l'Amérindien: quatre portraits", u: *Littérature francophone hors-Québec / Francophone Writing Outside Quebec, Canadian Literature* 187, str. 73–85.

Minkowski, Eugène 2002. *Écrits cliniques*. Ramonville-Saint-Agne: Erès.

Mitchell, Juliet 1996. [1986]. "Feminity, Narrative and Psychoanalysis, Women: The Longest Revolution", u: *Feminist Literary Theory. A Reader*. Ur. Mary Eagleton. Oxford: Blackwell, str. 154–158.

Naocco, Cristina, Duhem, Sophie (ur.) 2019. *L'Homme sauvage dans les lettres et les arts*, Rennes: Presses universitaires de Rennes.

Ouellet, Réal 2001. "Le beau, le bon et le mauvais Sauvage", u: *Québec Français*, 123, str. 67–70.

Radotte, Pierre 2016. "Les récits de voyage des années 1940: vers 'l'exceptionnelle occasion d'un réveil'", u: *Voix et Images*, 41, (2), str. 45–55.

Saint-Martin, Lori 2014. "Voix de femmes des années 1930", u: *Voix et images*, 39, (2), str. 9–15.

Serre, Michel 1980. *Le passage du nord-ouest*. Paris: Minuit.

Surun, Isabelle 2007. "Les figures de l'explorateur dans la presse du XIXe siècle", u: *Le Temps des médias*, 8 (1), str. 57–74.

Todorov, Tzvetan 1989. *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Paris: Seuil.

Voltaire 1993. [1767]. *L'Ingénu et autres contes*. Paris: Bookking International.

Žižek, Slavoj 1997. *The Plague of Fantasies*. London-New York: Verso.

SUMMARY

THE CONCEPT OF THE SAVAGE OTHER IN FRENCH CANADIAN WOMEN'S WRITINGS OF THE 1930s

The author analyses the concept of the savage Other used in French Canadian women's writings of the 1930s, especially in a novel of Marie Le Franc (*Hélior, Fils des bois*, 1930) and *Mon Sauvage* (1938) by Laure Berthiaume-Denault. Though the savage Other is shown as a modern man associated with natural or urban environments, he still lends himself to interpretation derived from the myth of the noble savage. However, as the example of these selected narratives shows, this myth may be interpreted, from a feminine perspective, as the desire of the Other. This paper also discusses the place of a woman in the Canadian Far North – that is, in a context traditionally linked with men taking on roles as expedition explorers and colonisers. In addition, the purpose of this study is to explore the perceptions on gender roles in these writings.

Key words: the Savage Other, the myth of the noble savage, the desire of the Other, a woman in the Canadian Far North, gender roles, women's writing